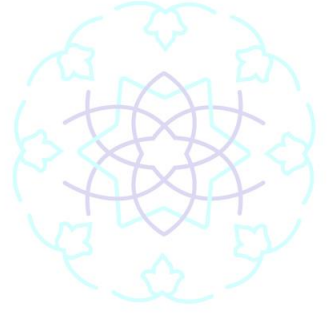

BAÇİNİ

SANAT DERGİSİ / ART JOURNAL

Yıl / Year: 3, Cilt / Volume: 3, Sayı / Issue: 6

Temmuz / July 2025

Ss. / Pp. 274-297

Yayına Geliş Tarihi / Article Arrival Date
18.06.2025

Yayımlanma Tarihi / The Publication Date
31.07.2025

EZOTERİK SANATTA BİLGELİK TASVİRLERİ¹

Arş. Gör. Ferhat KAVAS²

Prof. Dr. Simgе ÖZER PINARBAŞI³

Özet

Ezoterizm, gizli bilgiyi, içsel dönüşümü ve dinsel veya bilimsel anlayışın ötesinde daha derin gerçeklerin peşinde koşmayı vurgulayan geniş ve karmaşık bir ruhsal, felsefi ve mistik gelenekler yelpazesini ifade eder. Ezoterik düşüncenin merkezinde evrenin gizli bir düzenine olan inanç ve insanın daha yüksek bilinç durumlarına uyanma yeteneğine sahip olduğu fikri yer alır. Ezoterik sanat, yalnızca uzmanlaşmış bilgi veya iç görüye sahip olanların erişebildiği gizli anlamları veya gerçekleri iletmek için tasarlanmış, mistik, spiritüel veya okült geleneklerde derin kökleri olan görsel ve sembolik eserlere atıfta bulunur. Estetik çekiciliğe veya sosyal yoruma öncelik verebilen geleneksel sanatın aksine, ezoterik sanat genellikle gerçekliğin görünmeyen boyutlarını ortaya çıkarmayı amaçlayan spiritüel keşif, meditasyon veya inisiyasyon için bir araç olarak hizmet eder. Ezoterik sanattaki bilgelik, entelektüel bilgidен daha fazlasını temsil eder; ruhsal gerçekler, kozmik yasalar ve benliğin ve evrenin iç işleyişine dair derin, genellikle gizli bir anlayışı bünyesinde barındırır. Ezoterik sanat, bu bilgeliğin kodlandığı ve iletildiği görsel bir dil işlevi görür. Mistik, simyasal, Hermetik ve diğer okült geleneklerden yararlanarak, yalnızca sözcüklerle kolayca iletilemeyen kavramları ifade etmek için sıklıkla sembolik imgeler kullanır. Bu çalışmada, ezoterik sanat eserlerindeki bilgelik kavramı tasvirleri belirlenerek bu tasvirlerde kullanılan semboller bağlama uygun on üç eser üzerinden açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ezoterizm, Hermetizm, Simya, Bilgelik, İkonografi.

¹ Bu makale, "Sanatta Bilgelik Kavramının Temsili" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

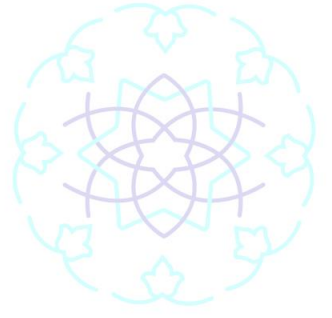
² Araş. Gör., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, ferhatkavas@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-0996-3332>

³ Prof. Dr. İstanbul Üniversitesi, simgeozer@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-2761-454X>

BAÇINI

SANAT DERGİSİ / ART JOURNAL

DESCRIPTIONS OF WISDOM IN ESOTERIC ART

Abstract

Esotericism refers to a broad and complex range of spiritual, philosophical, and mystical traditions that emphasize hidden knowledge, inner transformation, and the pursuit of deeper truths beyond religious or scientific understanding. Central to esoteric thought is the belief in a hidden order of the universe and the idea that humans have the ability to awaken to higher states of consciousness. Esoteric art refers to visual and symbolic works deeply rooted in mystical, spiritual, or occult traditions that are designed to convey hidden meanings or truths accessible only to those with specialized knowledge or insight. Unlike traditional art, which may prioritize aesthetic appeal or social commentary, esoteric art often serves as a vehicle for spiritual exploration, meditation, or initiation that seeks to reveal unseen dimensions of reality. Wisdom in esoteric art represents more than intellectual knowledge; it embodies a deep, often hidden understanding of spiritual truths, cosmic laws, and the inner workings of the self and the universe. Esoteric art serves as a visual language in which this wisdom is encoded and communicated. Drawing on mystical, alchemical, Hermetic and other occult traditions, it often uses symbolic imagery to express concepts that cannot be easily communicated through words alone.

In this study, the depictions of the concept of wisdom in esoteric works of art are determined and the symbols used in these depictions are explained through thirteen works that are appropriate for the context.

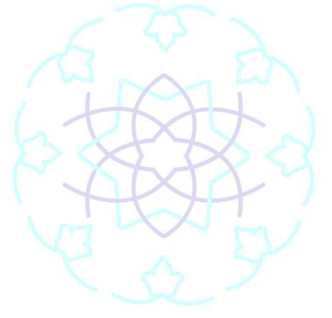
Key Words: Esotericism, Hermeticism, Alchemy, Wisdom, Iconography.

BAÇİNİ

SANAT DERGİSİ / ART JOURNAL

Giriş

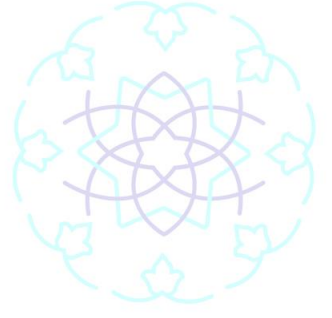
Tarih boyunca ezoterik sanatın; kutsal geometri, simyasal çizimler, mandalalar ve dini veya okült bağlamlarda mistik ikonografi dahil olmak üzere kültürler arasında çeşitli biçimlerde ortaya çıktığı görülmektedir. Batı geleneklerinde, Hermetizm, Gnostisizm, Kabala ve simyadan gelen etkiler; ruhun yolculuğunu, kozmik düzeni veya gizli doğa yasalarını tasvir etmek için sembolik sistemler kullanan sanat eserlerinde daha belirgindir. Bu tür sanat eserlerinde sanatçılar genellikle semboller aracılığı ile çeşitli anlam katmanları oluştururlar. Bu eserleri yorumlayabilmek için ezoterik bilgiye hakim olmak gerekmektedir.

Rönesans döneminde sanatçılar ruhsal gerçekleri ifade etmek için karmaşık sembolizm kullanmışken 20. yüzyılda sürrealizm ve sembolizm gibi hareketler ezoterik temalara yoğun bir şekilde başvurmuştur. Modern ezoterik sanat geleneksel okült imgeleri çağdaş stillerle harmanlayarak izleyicinin bilinçaltına hitap eden görsel açıdan zengin, düşündürücü eserler yaratmıştır.

Ezoterik sanat, izleyicileri maddi ve metafizik arasındaki bir diyaloga davet eder. Sadece görülmek için değil, aynı zamanda şifresi çözülmek için de vardır. İster karmaşık semboller ister manzaralar veya kutsal formlar aracılığıyla olsun, ezoterik sanat; varoluş, benlik ve gerçekliği şekillendiren görünmeyen güçler hakkında daha derin bir sorgulamayı teşvik eder.

Ezoterik sanattaki bilgelik, entelektüel bilgiden daha fazlasını temsil eder; ruhsal gerçekler, kozmik yasalar ve benliğin ve evrenin iç işleyişine dair derin, genellikle gizli bir anlayışı bünyesinde barındırır. Ezoterik sanat, bu bilgeliğin kodlandığı ve iletildiği görsel bir dil işlevi görür. Bu tür sanat eserlerinde mistik, simyasal, hermetik ve diğer okült geleneklerden yararlanılarak sözcüklerle kolayca iletilemeyen kavramları ifade etmek için sıklıkla sembolik imgeler kullanır.

Bu bağlamda bilgelik deneyimsel ve dönüştürücüdür, ruhun daha yüksek bilince doğru yolculuğunda kök salmıştır. Ezoterik sanat eserleri hem ayna hem de harita işlevi görürler; bunlar izleyicinin içsel durumunu yansıtan aynalar ve arayan kişiyi ruhsal uyanışın katmanları arasında

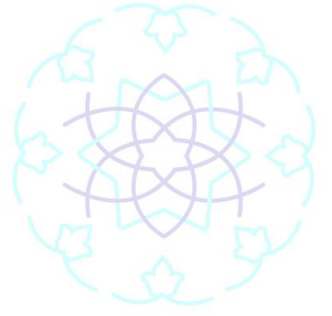

yönlendiren haritalardır. Ouroboros, felsefe taşı veya hayat ağacı gibi semboller sadece süslemeler değil aynı zamanda evrensel denge, birlik ve yenilenme prensiplerini temsil ederler. William Blake, Hilma af Klint ve Alex Grey gibi sanatçılar, metafizik içgörüyü vizyoner estetikle harmanlayarak ezoterik bilgeliğin görsel olarak nasıl iletildiğini örneklemektedir. Eserleri genellikle algıyı zorlar ve iç gözlemi davet eder, izleyicileri yüzeysel görünümünün ötesine bakmaya ve arketipler ve içsel gerçeklerle etkileşime girmeye teşvik eder.

Ezoterik sanattaki bilgelik genellikle örtülüdür ve tam olarak kavramak için tefekkür veya inisiyasyon gerektirir. İzleyiciyi aktif bir katılımcı olmaya çağırır—görüntülere gömülü mesajları aramak, yorumlamak ve bütünleştirmek. Sonuç olarak, bu bilgelik biçimi mantığın ötesine geçerek gerçekliğin ve içindeki yerimizin daha derin, sezgisel bir anlayışını uyandırmayı amaçlar.

Hermetizm ve Simya'da Bilgelik Tasvirleri

Hermetizm, Helenistik Orta Doğu'da ortaya çıkan ve açıkça Yunan, Fenike ve eski Mısır kökenlerine sahip olan erken bir pagan Gnostik harekettir. Kişinin kendi çabalarıyla ve içindeki doğuştan gelen ilahi vasıf sayesinde bilgeliği, tanrı bilgisini ve ölümsüzlüğü kazanmayı amaçladığı bir bilgi yoludur (Zoller, 1939, s.11-12). Hermetizm ve ezoterik kelimeleri günümüzde aynı anlamda kullanılsa da genel anlamda Hermetizm, Hermes Thoth'un öğretisi olarak kabul edilmektedir (Pınarbaşı, 2022, s.13). Tarihin en karanlık isimlerinden biri olan Hermes'in bir tanrı mı bir peygamber mi ya da bir bilge mi olduğu üzerine farklı görüşler vardır. Kimileri Hermes'i, Mısır Tanrısı Thoth ile Yunan Tanrısı Hermes (Roma Tanrısı Merkür) arasında yer alan bir tanrı olarak düşünmüştür. Başka bir düşünceye göre ise, Hermes'in bu kişilerin kadim öğretilerini derleyip toplayan bir Antik Çağ bilgisi olan Hermes Trismegistus olduğu savunulmuştur (Coşkun, 2021, s.27). Görünüşe göre Hermes Trismegistus figürü bilgeliğe, bilgiye ve büyüye bağlayan bir itibar kazanmıştır. Antik çağda küçük bir tanrı olarak ona tapınılmış olsa da Rönesans'taki Avrupalıların çoğu onu bir insan, muhtemelen adı pagan ibadetiyle ilişkilendirilen eski bir Mısırlı rahip veya bilge olarak tasvir ediyordu (Waddell, 2021, s.26).

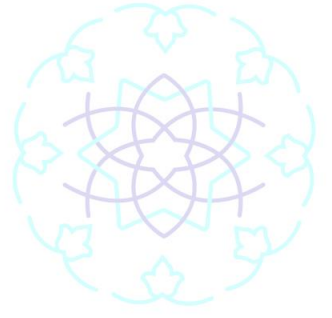

Pierre Mussard'ın 1675 tarihli *Historia Deorum Fatidicorum* adlı eseri, genellikle bilgelik ve simya ile ilişkilendirilen efsanevi bir figür olan Hermes Trismegistus'un bir gravürünü içermektedir (Görsel-1). Bu çizimde Hermes, geleneksel kıyafetler içinde, bir asa tutarken ve çeşitli sembolik öğelerle çevrili olarak tasvir edilmiştir. Gravür, 17. yüzyıl Avrupalılarının ezoterik bilgiye ve dinsel, felsefi ve mistik geleneklerin harmanlanmasına olan hayranlığını yansıtır. Bu tasvir, dönemin sanatsal gelenekleriyle uyumludur ve antik bilgelige duyulan saygıyı ve karmaşık fikirleri iletmek için sembolik imgelerin bütünleştirilmesini vurgular. Gravürün üst kısmında *Mercurius Trismegistus* yazısı görülmektedir. Sanatçı, Latince'de Hermes'e atfedilen ve *Üç Kere En Büyük Hermes* anlamına gelen *Mercurius ter Maximus*'un ilk kelimesi ile aynı ifadenin Yunancası olan Hermes Trismegistus ikinci kelimesini birleştirerek *Mercurius Trismegistus* yazmıştır. Sayfanın altında *Q'uod Jove sis genitus magno, vis enthea mentis Divince ve coeli cognito alta probat* yazısı görülmektedir. Bu yazı; *(Sen) Büyük Jüpiter (Zeus/Jove) tarafından doğurulmuş olduğun için, İlahi zihnin çıldırtıcı gücüne sahipsin (ve böylece) cennetin bütün yüce şeyleri senin tarafından biliniyor (ve sen bunu kanıtlayabiliyorsun)* anlamına gelmektedir (Kavas, 2025, s.191).

Görsel 1. Pierre Mussard, Hermes Trismegistus, 1675, Gravür, *Historia Deorum Fatidicorum*, Venedik.

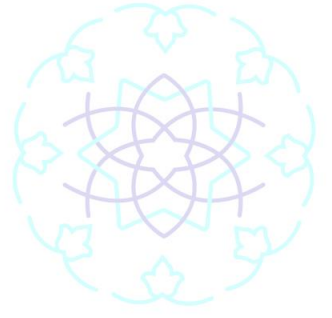
Kaynak: <https://www.heritage-print.com/hermes-trismegistus-38076858.html> (05.04.2025).

Hermes figürünün arkasında Apollon tarafından Hermes'e verilmiş olan Caduceus (Kadüse) vardır. Caduceus üzerinde bulunan iki yılan Hermes'in hızının bir göstergesi olup aynı zamanda yeraltı dünyasının bilgeliğini ve yaşamın gizemlerini sembolize eder (Vries, 2009, s.502). Resmin sağ tarafında güç, otorite ve yargı yetkisi sembolü olarak bir çubuk demeti (Fasces) görülmektedir. Fasces aynı zamanda Faşizm kelimesinin de köküdür. Ayrıca Hermes'in savaş sandığında, diğer tanrılardan çaldığı eşyalardan bazıları görülmektedir. Bunlar arasında Poseidon'un (Neptün) üç dişli mızrağı, Artemis'in (Diana) okları ve Afrodit'in (Venüs) kemeri de var. Bulutların üzerine yazılan *ΘΕΟΙ* Kıpti dilindedir. Yunanca'da *ΘΕΟΙ* olarak yazılan kelimenin Latince'deki karşılığı ise *DEUS*'tur ve İngilizce'de *GOD* anlamına gelmektedir (Waddell, 2021, s.27). Kökleri Hermetik geleneğe dayanan Simya'da *Aşağıda olan yukarıda olan gibidir, yukarıda olan da aşağıda olan gibidir* ifadesi, makrokozmos ile mikrokozmos arasındaki ilişkiye dair Hermetik inancı özetler ve maddi dünyayı anlamak için kozmik bilgiğe ulaşmanın bir yolu olarak tanımlanır (Öndin, 2017, s.75).

Simya, maddenin gizli prensiplerini, yasalarını bulup maddeye hükmetmeyi amaçlayan okült bilim dalı olarak tanımlanır (Pınarbaşı, 2022, s.70). Heinrich Khunrath'ın (y. 1560-1605) *Amphitheatrum Sapientiae Aeternae* adlı eserinde bir simyacınn çalıştığı mekân hem laboratuvar hem de dua veya meditasyon yeri olarak betimlenmiştir (Görsel 2) (Öndin, 2017, s.62).

Görsel 2. Hans Vredeman de Vries, Simyacı Laboratuvarı, 1609, İllüstrasyon, Heinrich Khunraht, Amphitheatrum Sapientiae Aeternae, Libraries Universty of Wisconsin-Madison, Wisconsin.

Kaynak: <https://alkemiskaakademin.se/The%20Alchemical%20Room.pdf> (09.04.2025).

Solda, yeşil bir dua çadırının önünde dua pozisyonunda duran simyacı ellerini iki yana açmış bir halde görülmektedir. Simyacılar her zaman duanın önemini ve nasıl ifade edilirse edilsin, duanın pratik çalışmanın bir parçası olması gerektiğine inanırlardı. Yeşil renk, Hermes'in Zümrüt Tableti ile bir ilişkiyi belirtir, ama aynı zamanda simyanın doğayı yeşillendirmeyele ilgili olduğunu da gösterir. Çadırın üst kısmında *Tanrı'nın Bilgi* אל הכבוד amına gelen İbranice bir yazı görülmektedir (Görsel-3) (Kavas, 2025, s.201).

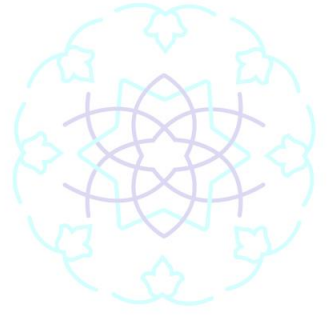

Görsel 3. Simyacı Laboratuvarı, detay.

Gnostisizm'de Bilgelik Tasvirleri

Ezoterik hareketlerden olan Gnostisizm, bilgelik veya bilgi anlamına gelir ve Yunanca *Gnosis* kelimesinden türemiştir. Gnostik geleneklerle ilişkilendirilen ve güçlü bir varlık olarak tasvir edilen *Abraxas* (Görsel-4) bazen mistik bir figür bazen de bir tanrı olarak kabul edilmektedir.

Görsel 4. Abraxas, 1908, Chambers'ın Yirminci Yüzyıl İngilizce Sözlüğünden bir çizim.

Kaynak: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Chambers_1908_Abraxas.png (11.04.2025).

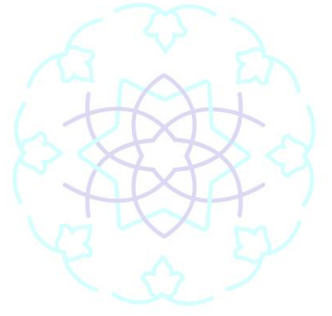
Abraxas sıklıkla ezoterik bilgiyi vurgulayan erken bir Hristiyan hareketi olan Gnostisizm ile ilişkilendirilir. Gnostik metinler bazen Abraxas'ı hem ışığı hem karanlığı hem iyiyi hem de kötüyü temsil eden bir figür olarak tanımlar. Bu nedenle Abraxas, zıtlıkların hiçbir şekilde duyularla algılanamayan birliğini sembolize etmektedir (Kavas, 2025, s.227).

Abraxas ismi verilen bileşik imgenin Gnostik Tanrılar meclisini gösterdiğini söyler. Bu imge kendisinden çıkan Beş Tecelliyle birlikte Mutlak Varlık'ı temsil eder. En büyük Tanrı'nın her zamanki formu olan insan bedeninden, onun iki destekçisi, yılan şeklinde gösterilen, iç duyular ve hızlı kavrayışı sembolize eden Nous ile Logos çıkar. Yunanlılar yılanı Pallas'ın bir özelliği kılmışlardır. Horoz başı ise Phronesis'i temsil eder. Bu kuş, uyanıklığın ve öngörünün sembolüdür. İki kolu Sophia ile Dynamis'i, Bilgelik kalkanı ile Güç kırbacını tutar (Hall, 2008, s.57-58).

Gnostik inanışa göre ilk gizem, yaratılışın kaynağı ile ilgiliydi. Gnostisizm'in kurucusu Basilides'e göre Abraxas, adı birçok Gnostik muska ve tılsım üzerine kazınmış olan aşkın bir tanrıydı (Drury ve Skinner, 2016, s.36). Horoz kafalı, bacakları yılan olarak betimlenen ve çoğunlukla Abraxas olarak adlandırılan varlık, 3. ve 4. yüzyıllarda büyülu taşlar üzerinde yer alan popüler imgelerden bir tanesidir. Abraxas imgesinin yer aldığı 400'ten fazla örnek bilinmektedir (Pitarakis, 2015, s.230). Abraxas, ilahî gücün iletim aracı olarak hizmet veren, hiçbir şekilde duyularla algılanamayan ve kişiler üstü ilahiliğin bir tezahürüdür. Gnostik muskalarda ve mühürlerde de Abraxas genellikle bir horoz başı, bir adam vücudu ve belinde bir yılanla tasvir edilmiştir. Bu mühürler genellikle değerli taşlara kazınır ve koruyucu tılsımlar olarak da kullanılırdı (Hall, 2008, s.58).

Pisagorculuk'ta Bilgelik Tasvirleri

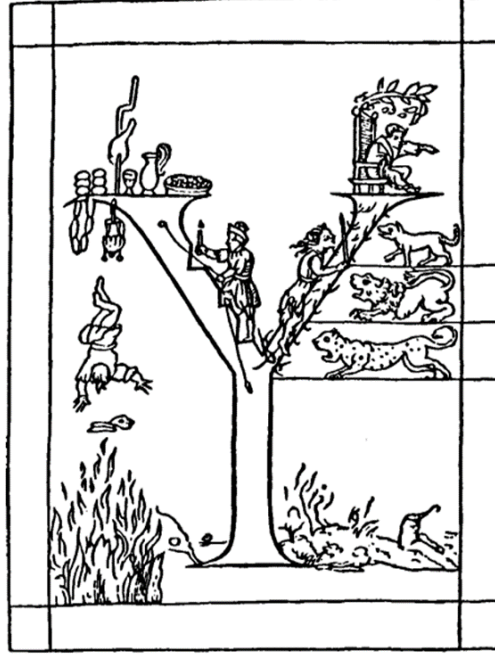
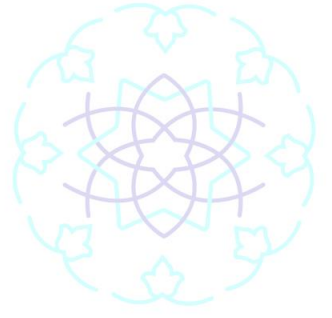
Bir başka ezoterik hareket olarak Pisagorculuğun temeli Samos (Sisam) Adası'nda doğan Pisagor'a (Pythagoras) (M.Ö. 580? - 500?) dayanmaktadır. İyonyalı filozof, matematikçi ve bir inisiye olarak Pisagor Croton'da bir okul açıp kendi ezoterik ekolünü kurmuştur (Pınarbaşı, 2022,

s.45). Pisagor'un tarihi aynı dönem içerisindeki tüm filozoflardan çok daha karmaşık ve karanlıktır. Bunun nedeni, Pisagor okulunun bir tarikat olarak örgütlenmesi ve mistik unsurlar taşımasıdır. Söz konusu tarikat Orfeus, Demeter ve Dionysos kültlerinden bazı gizlilik kurallarını almıştır. Oldukça sıkı olan bu kurallara göre, her şey herkese anlatılmazdı (Coşğun, 2013, s.310). Ünlü Pisagor Y'si*, seçim gücünü simgeliyordu ve gizemlerde yolların çatallanmasının sembolü olarak kullanılıyordu (Görsel-5). Çatalın sağa ayrılan koluna *İlahi Bilgelik* sola ayrılan kısmına ise *Dünyevi Zevkler* denilirdi. Yaşam Yolu'nu yürüten aday genç Y'nin ana dalıyla sembolize edilir ve sonunda yolların ayrıldığı bir aşamaya gelirdi. Aday bu yol ayrımında aşağı tabiatının ona dikte ettiklerini yerine getirerek sol el yolunu seçerse sonunda onu kendi yok oluşuna götürecek olan düşüncesizlik ve aptallıkla dolu bir hayata girecektir. Eğer sağ el yolunu seçerse bütünlük, çalışkanlık ve samimiyet yolunu takip ederek sonunda üstün kürelerdeki ölümsüzlerle birliğe ulaşacaktır (Hall, 2008, s.190).

Pisagor Y'si, Pisagor öğretilerinde ahlaki karar almayı göstermek için kullanılırdı. Bireylerin disiplinli, felsefi bir yaşam (yüksek bilgi) ile zevk ve rahatlık dolu bir yaşam arasında seçim yapmak zorunda kalacağı inancını yansıtır. Bu anlayış daha sonra Roma felsefesini etkilemiş, Cicero ve Persius gibi isimlerin eserlerinde görülmüştür. Pisagor'un Y'si, Orta Çağ Hristiyan düşüncesinde iyi ile kötü arasındaki ahlaki mücadeleyi temsil eden bir sembol haline gelmiştir. Rönesans bilginleri ise bu kavramı özgür iradenin ve etik seçimin simgesi olarak yeniden canlandırmışlardır. Pisagor Y'si çeşitli sanatsal çalışmalarda, özellikle gravürlerde, amblem kitaplarında ve felsefi çizimlerde ortaya çıkmıştır.

* Pisagor çatalı veya Pisagor harfi olarak da bilinen Pisagor Y'si, Antik Pisagorcular tarafından yaşam seçimlerinin ahlaki ve felsefi bir temsili olarak kullanılan bir semboldür. Pisagor Y'sinin kaynağı Vergilius'un Enneadlar 6. Kitapta geçen altın dal hikâyesine dayanmaktadır. 4. yüzyılda Vergilius üzerine yazan Servius Grammaticus (Gramerci Servius) (363-?) anlatıya üçüncü bir yorum ekleyerek insan hayatının Yunan harfi upsilon (Y) ile temsil edilebileceği Pisagor doktrinini yansıttığını söylemiştir. Harfin kökü, henüz ahlaki olarak belirlenmemiş olan çocukluk ve ergenliği temsil ederken, harfin iki dalı veya dalı yetişkinler tarafından seçilen kötü ve erdemli hayatları temsil eder; birincisi sola, ikincisi sağa doğru yönelir. Konu ile daha ayrıntılı bilgi için **bkz.** Richard Upsher Smith, "The Pythagorean Letter and Virgil's Golden Bough", **Dionysius** no:18, 2000, pp.7-24

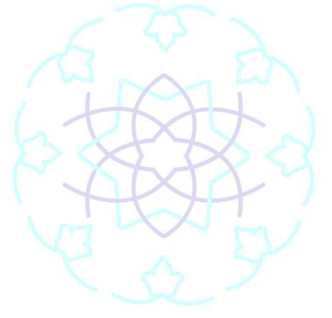
Görsel 5. Pisagor Y'si, 1529, İllüstrasyon, Geoffroy Tory, Champfleury (Şampanya Çiçeği).

Kaynak: Geoffroy Tory, Champfleury (Şampanya Çiçeği), 1529.

Gül-Haç Örgütü ve Bilgelik Tasvirleri

Gül-Haç örgütünün kökenleri tarihsel veya sembolik olarak 17. yüzyılın başlarındaki bir dizi ezoterik ve felsefi düşünceye dayanmaktadır. 14. ya da 15. yüzyılda doğan ve efsaneye göre 106 yıl yaşayan büyük okültist Christian Rosenkreutz'a (soyadı Gülhaç anlamına gelmektedir) dayanmaktadır. Örgütün ezoterik bilgileri eski Mısır, Yunan ve İbrani ezoterizminin sentezinden oluşmaktadır (Pınarbaşı, 2022, s.73).

Pek çok yapıtında Gül-Haç simgeciğini öne çıkaran ve Ön-Raffaelloculuk akımının kurucularından Dante Gabriel Rossetti'nin (1828-1882) Tinsel Güzellik (Sibylla Palmifera) adlı resminde Sibylla, nişe benzer kemerli bir geri planın önünde resmedilmiştir (Görsel-6). Nişin yarım kubbe olarak adlandırılabilen üst kısmında sağ tarafta ise bir sfenks yer almaktadır. Sfenks, Antik Yunan'da gizli bilgiyi simgeler ancak bazen şehvetle de ilişkilendirilmektedir.

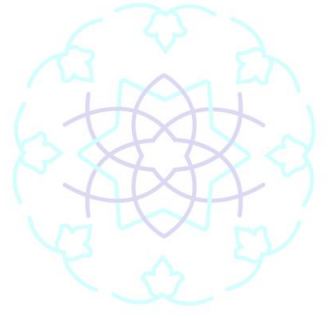
Sfenks, Bilgelik ve Akıl tanrıçası Athena'nın kalkanında veya miğferinde bulunmaktadır, çünkü bu Athena'nın önceki varoluşlarından biri olarak kabul edilmektedir (Vries, 2009, s.522).

Görsel 6. Dante Gabriel Rossetti, Tinsel Güzellik, 1866-1870, Tuval üzerine yağlıboya, 98.4 x 85cm, Lady Lever Art Gallery, Port Sunlight.

Kaynak: <https://www.meisterdrucke.com.tr/fine-art-baski/Dante-Gabriel-Charles-Rossetti/681383/Sibylla-Palmifera.html> (25.04.2025).

Mitolojik öyküye göre; Sfenks'in bir özelliği sorduğu soruyu bilemeyenleri öldürmesidir. Soru, hangi hayvanın sabah dört ayaklı, öğlen iki ayaklı, akşam üç ayaklı olduğudur. Bu soruya insan yanıtını veren Oedipus onu alt etmiştir (Kavas, 2025, s.220). Ancak Pitagorasçı düşünceye göre bu sorunun bir başka yanıtı daha vardır. Ayaklar 4, 2, 3 diye toplandığında 9 sayısı elde edilir. Bu da insanın ve alt âlemlerin sayısıdır. 4 cahil insanı, 2 entelektüel insanı, 3 ise ruhsal insanı temsil etmektedir. Çocukken insan dört ayaklı, olgunlaşırken iki ayaklı, kurtulmuş ve aydınlanmış akıl ise iki ayağına bilgelik esasını eklemesiyle üç ayaklı olur. Böylece sfenks Doğa'nın gizemi, gizli doktrinin vücut bulmuş halidir. Onun bilmecesini çözemeyen herkes yok olacaktır. Sfenksi geçmek, kişisel ölümsüzlüğe ulaşmaktır. Kişisel ölümsüzlüğe ulaşmak için

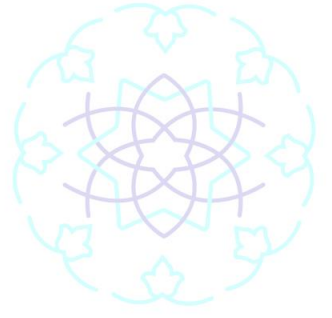
öncelikle bilgeliğin yolunda ilerleyip yaşamın gizemini çözmek gerekmektedir. Resimde Sfenks'in karşısındaki figür, başını göğsüne götürmüş bir kuğuya benzemektedir (Görsel-7). Bu da en popüler Gül-Haçlı simgelerinden biri olan göğsüyle yavrularını besleyen anne kuşu akla getirmektedir. Rossetti'nin resmindeki kuğunun bu ezoterik hareketler ile ilişkili olduğu düşünülmektedir. Gül-haç hareketinde yavrularını besleyen kuğu *Gülhaçlı Mükemmelleşmiş İnsan*'ın ölümsüzlüğe doğru gidişinin aşamalarından birini simgeler (Pınarbaşı, 2022, s.85).

Görsel 7. Dante Gabriel Rossetti, Tinsel Güzellik, detay.

Masonluk'ta Bilgelik Tasvirleri

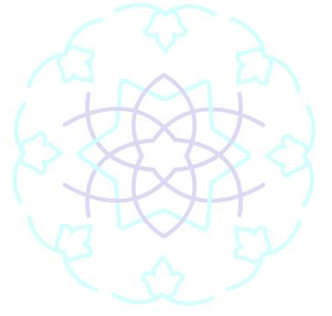
Pisagorcu öğretilerde yer alan her şeyin herkese söylenmemesi ve gizlilik ilkesinin bir benzerine ezoterik bir örgüt olan Masonlukta da rastlanılmaktadır. Örgütün adı olan *mason* kelimesi Batı dillerinde duvarcı, taş işçisi anlamına gelmektedir. Tradisyonel kaynağı bakımından Masonluk Orta Doğu'ya dayansa da Avrupa'da ortaya çıktığı görülmektedir. İlk zamanlar Orta Çağ sürecinde inisiyatif bir örgüt olmaktan ziyade, inşaatçılardan oluşan esnaf loncası olarak bilinmekteydi. Zaman içerisinde Tapınakçılar ve Gül-Haçlıların da katılımıyla önceden de var olan ezoterik niteliğini daha da güçlendirmiştir (Pınarbaşı, 2022, s.59).

Mason öğretisinde bilgelik kavramı *Masonluğun Üç Büyük Sütunu* olarak adlandırılan bir sütun olarak görselleştirilmektedir. Üç Büyük Sütun'un açıklaması, İngiliz din adamı George Oliver'ın (1782–1867) 1837 yılında yayınladığı *Masonluk Üzerine On İki Derslik Bir Kurs; Resimler ve Açıklamalarıyla İşaretler ve Semboller* (Signs and Symbols illustrated and explained in a Course of Twelve Lectures on Freemasonry) adlı kitabında yer almaktadır. Kitabın yedinci ders başlıklı bölümünde Masonluğun felsefesi ve sembolizminin merkezinde yer alan üç sütunun kapsamlı bir incelemesi yapılmıştır (Oliver, 1837, s.130-147).

1832 yılında İngiltere Merkez Bankası Locası No.263'e üye olan Dr. Robert Crucefix tarafından locaya takdim edilen üç izleme panosundan biri tahta üzerine resmedilmiştir (Görsel-8). Ancak bez veya kâğıt üzerine de boyanabilir veya çizilebilir veya taştan yapılan izleme tahtaları da mevcuttur. İzleme panoları, Masonlar tarafından localardaki toplantılarda gerçekleştirilen törenlerde görsel yardımcı olarak kullanılmaktadır ve genellikle üç törenin her biri için ayrı bir çizim bulunmaktadır. Üç sütun, locanın Üstadını veya Hükümdarını ve iki yardımcısını veya bekçisini temsil eden Dor, İyon ve Korint mimarilerinin klasik düzenleridir. Her sütunun tabanındaki harf gönderme yaptığı kişilerin niteliklerini temsil eder. (W-Wisdom) Üstadın bilgeliğine; (S-Strength) kıdemli bekçinin gücüne ve (B- Beautiful) küçük bekçinin güzelliğine işaret eder. Ayrıca izleme tahtasında gönye, su terazisi, çekül cetveli ve tokmak gibi bir dizi Mason sembolü de bulunmaktadır. Masonlar törenlerinde taş ustalarının aletlerini sembolik olarak kullanırlar ve bunlara genellikle çalışma aletleri denir (Curl, 1991, s.185).

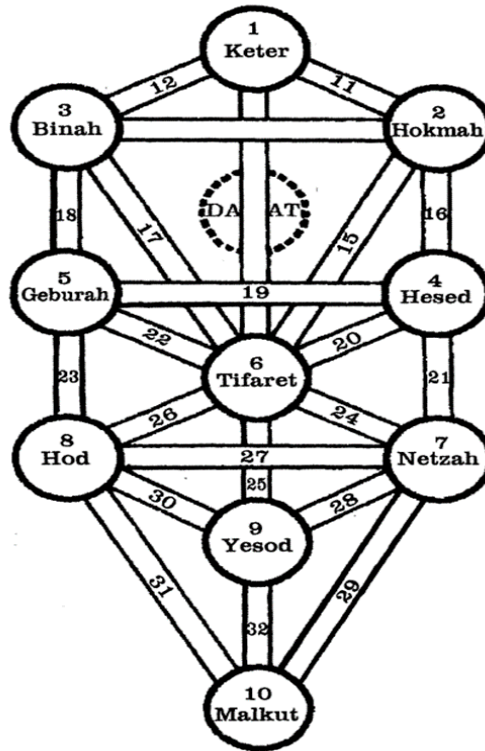

Görsel 8. Birinci Derece İzleme Panosu, 1832, Ahşap üzerine yağlıboya, 51,5 x 34,5cm, İngiltere Bankası Locası No. 263, Londra.

Kaynak: <https://in.pinterest.com/pin/1053560906581246430/> (01.05.2025).

Kabala'da Bilgelik Tasvirleri

Bilgelik kavramının görüldüğü bir başka ezoterik hareket olan Kabala, 12. yüzyıl ve sonrasında görülen Yahudi mistisizmidir. Kabala öğretisi *Sefirot* kavramına dayanmaktadır. Sefirotlar ilahi prensibin, ilahi ışığın ya da ilahi enerjinin tezahür ederken kendini gösterdiği on nitelik olarak ifade edilmektedir (Pınarbaşı, 2022, s.51). İbrani Kabalacı sisteme göre Hayat Ağacı yukarı görünmez kısım ile aşağı görünür kısım olarak ikiye ayrılmaktadır. Yukarı görünmez kısım üç bölümden, aşağı görünür kısım ise yedi bölümden oluşmaktadır (Görsel-9).

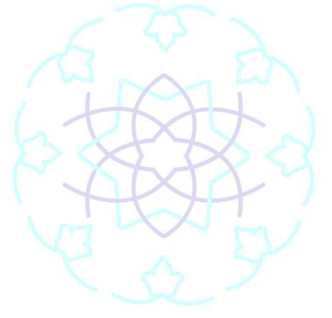
Görsel 9. Kabalistik Sefirot Ağacı'nın bir görünümü.

Kaynak: Dion Fortune, *Mistik Kabala*, İstanbul, Hermes Yayınları, 2010, s.4.

BAÇİNİ

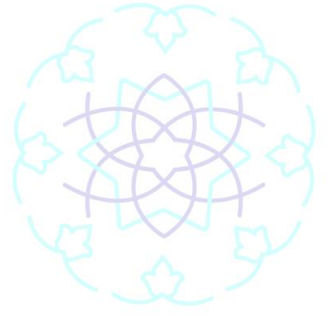
SANAT DERGİSİ / ART JOURNAL

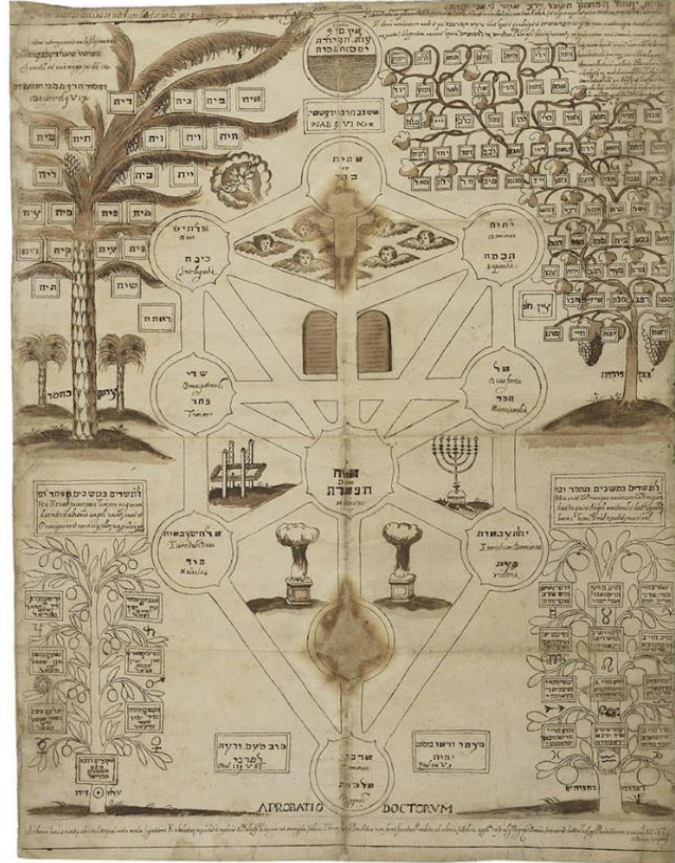
Yukarıdaki bölünmez Sefirot'un adları *Keter* (taç); *Hokmah* (bilgelik) ve *Binah*'tır (zekâ). Bu Sefirotlar kavranamayacak kadar soyuttur, oysa onlardan çıkan aşağıdaki yedi küre insan aklının kavrayabileceği menzildedirler. Diğer yedi sefirot ise sırasıyla; *Hesed* (şefkat), *Geburah* (güç), *Tifaret* (güzellik), *Netzah* (zafer), *Hod* (görkem), *Yesod* (temel) ve *Malkut*'tur (Krallık). Orta panel triyad oluşturan figürlerle kaplanmıştır. Bunlar tahtın üstündeki gizlenmiş üçlü taçtan tecelli eden aşağı Sefirot'ları göstermektedir. Hayat Ağacı'nın üst kısmındaki haftta bulunan bu üç sefirot, Mutlak Akıl'ın üç âleminin yolları boyunca paylaşılmasına işaret etmektedir (Hall, 2008, s.165).

Hayat Ağacı, Hayır ve Şerrin Bilgisi Ağacı gibi isimlerin altında kadimlerin büyük gizemi, denge sırrı saklıdır. Hayat Ağacı spiritüel denge noktasını, ölümsüzlüğün sırrını temsil eder. İsminden de anlaşılacağı gibi Hayır ve Şerrin Bilgisi Ağacı kutupluluğun ve dengesizliğin, ölümlülüğün sırrını temsil eder. Kabalacılar Sefirot şemasındaki merkezi sütunu Hayat Ağacı'na, yanlardaki iki sütunu da Hayır ve Şerrin Bilgisi Ağacı'na tayin ederek bu gerçeği gösterirler. “Dengelenmemiş kuvvetler boşlukta yok olur,” der gizli çalışma ve hepsi açıklanmıştır. Elma, yaratıcı süreçlerin bilgisini temsil eder; bu bilginin uyanmasıyla maddi evren yaratılmıştır. Eden Bahçesi'ndeki Âdem ile Havva meseli, evrensel ve bireysel gerçekleşmenin yöntemlerini anlatan bir kozmik mittir. Düşünme tembeli dünyanın asırlardır inandığı haliyle saçma bir öyküden ibaret olan bu mesel, aslında doğanın derin gereklerinden birini anlatır. Ophites (yılanı tapanlar) Eden yılanına saygı duyarlardı; çünkü onun bireysel var oluşun sebebi olduğuna inanırlardı. İnsanlık hala bir iyi ve kötü dünyasında yaşıyor olmasına rağmen, eninde sonunda tamamlanacak ve dünyevi şeylerin hayal bahçesinin ortasında büyüyen Hayat Ağacı'nın meyvesini yiyecektir. Hayat Ağacı ayrıca gizem okullarının da parçası olan bir semboldür; onun meyvesini yiyecek olan ölümsüzlüğü elde eder (Hall, 2008, s.284-285).

Kabalizmde hayat ağacı Sefirot Ağacı olarak da bilinmektedir. Sefirot Ağacı üç dikey sütun üzerinde düzenlenmiş 10 ışık küresi ve bunları birbirine bağlayan 22 yoldan oluşmaktadır (Görsel-10). Bu on küreye Sefirot denir ve 1'den 10'a kadar olan sayılar bunlara atfedilmiştir. Üç sütundan sağ sütuna Merhamet, sol sütuna Şiddet ve sağ sütuna uzlaştırıcı güç olarak ılımlılık

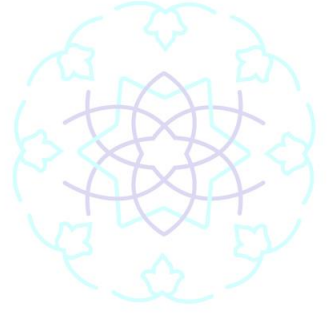
sütunu denir. Bu sütunların ayrıca Masonlukta olduğu gibi Bilgeliği, Gücü ve Güzelliği temsil ettikleri söylenmektedir. Bu sütunlar evrenin üçlü temelini oluşturur; çünkü her şeyin kökeninin üç olduğu yazılmıştır (Hall, 2008, s.370).

Görsel 10. Anonim, Sefirot Ağacı/Kabalistik Ağaç, yak.1625, Minyatür, Özel koleksiyon.

Kaynak: <https://www.gettyimages.in/detail/news-photo/arbor-cabalistica-ca-1625-private-collection-artist-news-photo/600047287?adppopup=true> (03.05.2025).

Kabalistik gelenekte üç sayısı yaratılış, denge ve anlayış prensiplerini temsil etmektedir. Hayat Ağacı'ndaki üçüncü sefirot olan Binah, sıklıkla Büyük Anne olarak anılmaktadır. İlahi olanın dışıl yönünü temsil eden Binah hayatın tezahür ettiği rahimle ilişkilendirilir. Binah, Satürn gezegeniyle bağlantılı olmakla birlikte biçim ve yapı ilkesini temsil eder. Bilgelikten (Hokmah) gelen ham enerjiyi organize yaratılışa yönlendirir. Bu sefirot ayrıca, acıyı deneyimlemekten ve aşmaktan gelen anlayışı yansıtan üzüntü ve şefkat kavramıyla da bağlantılıdır. Kabalistik

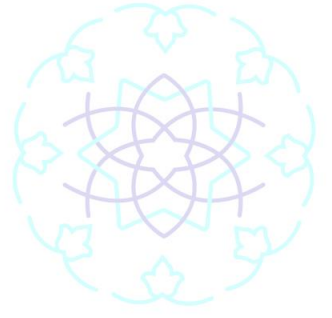

düşüncede, ikiliklerin birleşmesinden doğan ve uyumlu bir bütüne yol açan sentezi ifade eden ‘‘üç’’ sayısı aynı zamanda karşıt güçlerin bütünleşmesiyle elde edilen dengeyi temsil eder ve bu da yaratılışın tezahürüyle sonuçlanır. Bu kavram, üçüncü elementin çözüm ve birlik getirdiği, çatışmanın ötesine geçerek dengeyi sağladığı fikriyle uyumludur (Kavas, 2025, s.246).

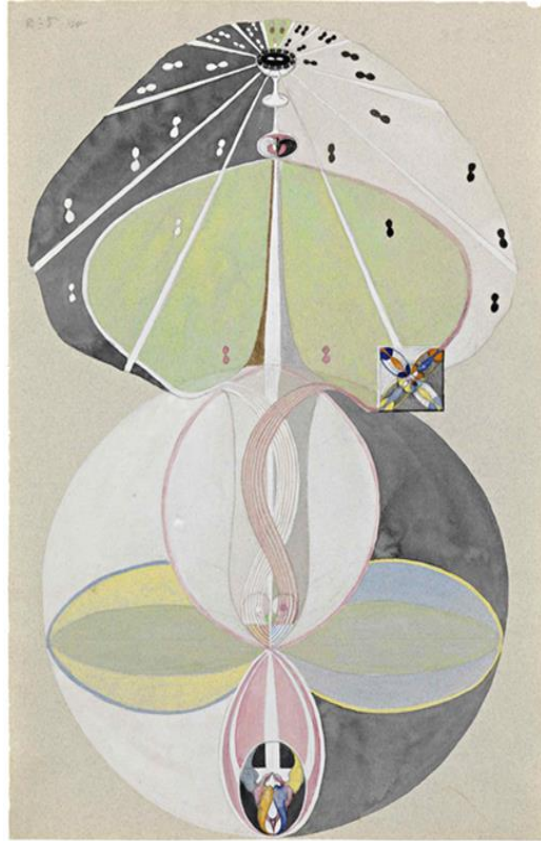
Teozofik Sanatta Bilgelik

Teozofi, Yunanca *theos* (Tanrı) ve *sophia* (bilgelik) kelimelerinden türemiştir ve *Tanrısal Bilgelik* anlamına gelir. Teozofi, temel olarak evrensel bilgelik, ezoterik bilgi ve ruhsal aydınlanma arayışını ifade eden felsefi ve dini bir akımdır. Özellikle 19. yüzyılda Helena Petrovna Blavatsky (1831-1891) öncülüğünde kurumsal bir yapı kazanmıştır (Pınarbaşı, 2022, s.81). Teozofi, insanın ilahi olanla doğrudan ilişki kurabileceğini ve bu ilişkiden kaynaklanan bilgiyi sezgisel, mistik yollarla elde edebileceğini savunur. Teozofik öğretiler, kadim dinlerden, mistik geleneklerden ve doğu felsefelerinden etkilenmiştir. Teozofi öğretisinin özünde, bazen Antik Bilgelik olarak da adlandırılan, tüm büyük dünya dinlerinin ve mistik geleneklerin öğretilerini birleştiren gizli bir bilgelik geleneği fikri yatar. Blavatsky’nin Gizli Öğreti adlı eserine göre, bu ilkel bilgiye akıl veya duysal deneyim yoluyla değil, içsel ruhsal gelişim ve sezgi yoluyla erişilebilir (Blavatsky, 2022, s.218). Teozofi, evrenin sayısal, geometrik ve titreşimli kalıplarla ifade edilen metafizik ilkelere göre yapılandırıldığını öne sürer; bu ilkeler teozofi ile ilişkili sanat eserlerinde sembolik ve soyut kompozisyonlarda görsel olarak tasvir edilmiştir.

Teozofik düşünceler modern soyut ve spiritüel sanat hareketlerinin şekillenmesinde etkili olmuştur. Piet Mondrian (1872-1944) ve František Kupka (1871-1951) gibi sanatçılar, Teozofi’nin daha yüksek bir ruhsal görünümünü soyutlama yoluyla araştırmışlardır. Hilma af Klint (1862–1944), Nicholas Roerich (1874–1947), Agnes Pelton (1881–1961), Wassily Kandinsky (1866–1944) gibi isimler de teozofik temalardan yaralanan sanatçılar olarak dikkat çekmektedirler (Kavas, 2025, s.246).

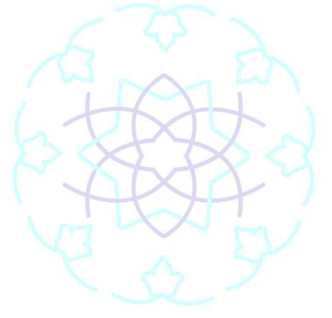

Soyut sanatın öncülerinden sayılan Hilma af Klint dört kadın arkadaşı ile kurduğu The Five (Beşli) adlı grubun üyesiydi. Bu gruptaki sanatçıların ruhsal varlıklar ile iletişim kurdukları ve çalışmalarını da bu doğrultuda gerçekleştirdikleri söylenmektedir. Bilgi Ağacı (Tree of Knowledge) adlı çalışmasında Hilma af Klint, kendine özgü oluşturduğu form dili, bitkisel çizimlerle natüralist anlayışın izini sürerken, soyut geometrik sanatın katı görünümüne bir tür dişillik ve yumuşama katmaktadır (Görsel-11). Klint'in eserlerinde görülen bitki benzeri organik yapılar kadar, teozofinin ezoterik sembollerini andıran üçgen, dengeli, simetrik kompozisyonlar, siyah-beyaz heksagram yapıların da yer aldığı, bazı astrolojik sembollerin tablolarının kenarlarında belirdiği görülmektedir (Klint ve Ersman, 2018).

Görsel 11. Hilma af Klint, Bilgi Ağacı No:5, 1915, Kâğıda suluboya, Guaj ve metalik boya, 45.8x 29.5cm, The Hilma af Klint Foundation, Stockholm.

Kaynak: <https://www.arthistoryproject.com/artists/hilma-af-klint/tree-of-knowledge-no5/> (19.05.2025).

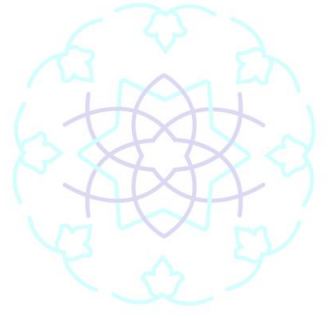
Piet Mondrian'ın *Evrım* adlı çalışmasında da teozofik etkiler dikkat çekicidir (Görsel-12). Kabala başlığında açıklanan ‘‘üç’’ sayısının sembolizmine burada da rastlamaktayız. Üçün simgesel anlamlarından birisi de insan ruhunun yüksek birliğe olan özlemidir. Panolarda mavi renk kullanımı da simgesel bir anlam taşımaktadır. Teozofik açıdan mavi, cennetin ve kutsal olan her şeyin eş anlamlısı olarak kabul edilmektedir (Pınarbaşı, 2022, s.136). 1899 yılında teozofi ile tanışan Mondrian, 1909 yılında Hollanda Teozofi Cemiyeti'ne üye olduktan sonra *Evrım* adlı çalışmasında olduğu gibi teozofist simgeleri daha sıklıkla tuvallerine taşımıştır. Üç levhadan oluşan çalışma teozofist söylemin üç aşamalı eğitimine dayandırılan tinsel evrim savını görselleştirmektedir.

Teozofik düşünceye göre renk ve form da müzik gibi ruhu zenginleştiren titreşimler uyandırma gücüne sahiptir. Teozofi için duyu-üstünün kavranması, varoluşun nedenlerine yaklaşmak için gereklidir ve bu yaklaşmayı herhangi bir biçimde gerçekleştiren insan, sözcüğün tam anlamıyla insan sayılır (Öndin, 2019, s.158).

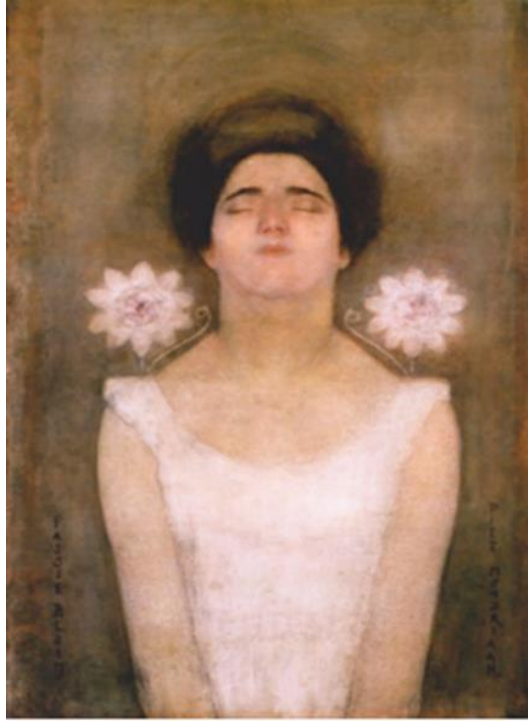

Görsel 12. Piet Mondrian, *Evrım*, 1911, Tuval üzerine yağlıboya, Orta Pano 87.5 x 183cm, yan panolar 85 x 178cm, Kunstmuseum, Den Haag.

Kaynak: <https://www.posterlounge.com/p/743731.html> (21.05.2025).

Sol tarafta tinsel evrime hazırlanan kadın figürünün omuzlarındaki çiçekler sanatçının 1908 yılında yaptığı Çarkıfelek Çiçeği isimli çalışmasındaki çiçekler ile benzerlik göstermektedir (Görsel- 13). Evrim resminin sağ tarafında yer alan çiçekler altı köşeli yıldızla dönüşmekte ve aydınlanma sürecine işaret etmektedir. Altı köşeli yıldız aynı zamanda Teozofi Cemiyeti'nin de sembolüdür. Üç aşamalı tinsel evrim süreci, sanatçının renk seçimi ile de belirgin hale getirilmiştir. Sol tarafta mücadeleyi temsil eden çarkıfelek çiçeğinde kırmızı ve siyah kullanılmıştır. Öfkenin rengi olan kırmızının, kötülüğün rengi olan siyah ile kullanılması, kötülüğü zapt ederek sınırlandırmaya uğraşan öfkeyi simgelerken sağ kanattaki altı köşeli yıldızın altın sarısı ise bilgeliğin ve aydınlanmanın rengi olarak tuvalde yer almıştır (Öndin, 2019, s.173).

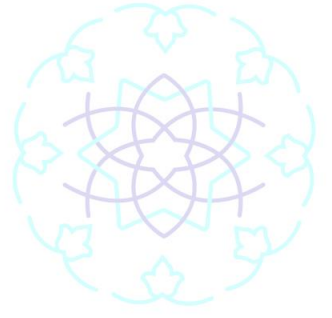
Görsel 13. Piet Mondrian, Çarkıfelek Çiçeği, 1908, Kâğıt üzerine suluboya ve mürekkep, 72.5 x 47.5 cm Gemeentemuseum, Lahey.

Kaynak: <https://www.wikiart.org/en/piet-mondrian/passionflower-1908> (22.05.2025).

BAÇİNİ

SANAT DERGİSİ / ART JOURNAL

Sonuç

Ezoterik sanattaki bilgeliğin temsilleri hem görsel sembolizm hem de metafizik düşünceyle derin ve çok yönlü bir etkileşimi ortaya koymaktadır. Teozofi, Gnostisim ve Gül-Haç örgütünden Hermetizm, Kabala, Masonluk ve simyasal imgelere kadar uzanan çeşitli ezoterik geleneklerde sanat yalnızca açıklayıcı değil, aynı zamanda onları algılamaya hazır olanlara gizli gerçekleri iletmeyi amaçlayan bir başlatıcı haline gelmektedir. Bu görsel gelenekte bilgelik, yalnızca soyut öğreti veya rasyonel anlayış olarak gösterildiği kadar aynı zamanda sezgi, içsel görüş ve sembolik etkileşim yoluyla erişilen aşkın, deneyimsel bir bilgi olarak da vurgulanmaktadır.

Hilma af Klint, Wassily Kandinsky ve Gül Haç veya Hermetik çevrelerin üyeleri gibi ezoterik ideolojilerden etkilenen sanatçılar, kozmik prensipleri geometrik desenlere, renk uyumlarına ve mistik ikonografiye kodlamak için biçimsel yenilik ve içgörülerini kullanmışlardır. Ezoterik sanat eserleri, Sophia'nın (bilgelik) kadim kavramlarıyla uyumludur ve sanatın iç dünyanın bir aynası ve daha yüksek gerçekliklere bir köprü işlevi görebileceğine dair ezeli inancı yansıtmaktadır.

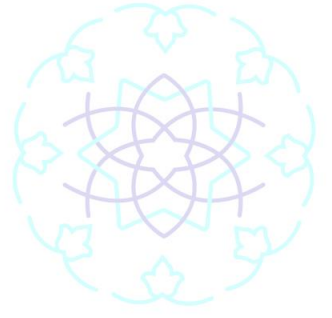
Dahası ezoterik sanat, estetik eylemi kutsal bir arayış olarak yeniden yorumlamaktadır. Bu çerçevede, sanatçı bir tür inisiye veya büyücü rolüne bürünerek, yalnızca güzellik yaratmak için değil, aynı zamanda izleyiciye gizli bilgeliği iletmek için de çabalar. Hayat Ağacı, sütun, sfenks, gül haçı, altı köşeli yıldız ve spiral gibi arketipal semboller ile enerjiyi ve dönüşümü temsil eden soyut formlar üzerinden ezoterik sanat, sözcükleri aşan ve doğrudan ruha hitap eden bir bilgelik iletmektedir.

Çoğul maneviyatların ve rasyonel olmayan bilgi biçimlerinin giderek daha fazla farkına varan çağdaş bir bağlamda, ezoterik sanat geleneği hem tarihsel içgörü hem de vizyoner potansiyel sunmaktadır. Bilgelik kavramı; sanatın, kutsalın ve gizli olanın görsel kültürde kesiştiği noktada yalnızca estetik fenomenler olarak değil, aynı zamanda kadim, mistik özlemlere dayanan dönüştürücü deneyimler olarak karşımıza çıkmaktadır.

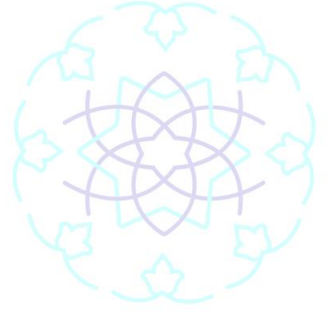
BAÇINI

SANAT DERGİSİ / ART JOURNAL

Kaynakça

- Blavatsky, H.T. (2022). *Gizli Öğreti Bilim, Din ve Felsefenin Sentezi* (R. S. Uğurlu, Çev.). Mitra Yayınları.
- Coşgun, S. (2013). Pythagoras'ın Okulu ve Eğitim Anlayışı. *Tarih Okulu Dergisi*, 16 (6), 309-324. <https://doi.org/10.14225/Joh325>
- Curl, J. S. (1991). *The Art and Architecture of Freemasonry: An Introductory Study*. Batsford Books.
- Drury, N., Skinner, S. (2016). *The Search for Abraxas*. Golden Hoard Press.
- Hall, M. P. (2008). *Tüm Çağların Gizli Öğretileri* (M. Sağlam, Çev.). Mitra Yayınları.
- Kavas, F. (2025). Sanatta Bilgelik Kavramının Temsili.
- Klint, J. Ersman, H. (2018). Inspiration and Influence: The Spiritual Journey of Artist Hilma af Klint <https://www.guggenheim.org/articles/checklist/inspiration-and-influence-the-spiritual-journey-of-artist-hilma-af-klint>
- Oliver, G. (1837). *Signs and Symbols illustrated and Explained in a Course of Twelve Lectures on Freemasonry*, Published by Sherwood, Gilbert and Piper.
- Öndin, N. (2017). *Rönesans ve Simya*. Hayalperest Yayınevi.
- Pınarbaşı, S. Ö. (2022). *Ezoterizm ve Sanat*. Tekhne Yayınları.
- Pitarakis, B. (2015). *Hayat Kısa, Sanat Uzun Bizans'ta Şifa Sanatı* (A. Düzkan vd. Çev.). Pera Müzesi Yayını.
- Vries, A. D. (2009). *Elsevier's Dictionary of Symbols and Imagery*. Emerald Group Publishing Limited.
- Waddell, M. A. (2021). *Hermeticism, the Cabala, and the Search for Ancient Wisdom. Magic, Science, and Religion in Early Modern Europe*. Cambridge University Press.
- Zoller, R. (1936). *Hermes Trismegistus Liber Hermetis*. The Golden Hind Press.

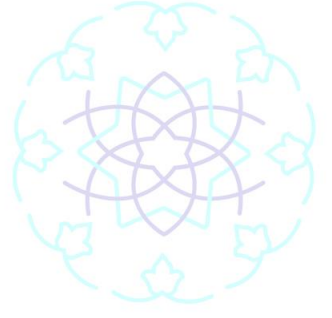
Görsel Kaynakça

- Görsel 1.** Pierre Mussard, Hermes Trismegistus, 1675, Gravür, Historia Deorum Fatidicorum, Venedik. <https://www.heritage-print.com/hermes-trismegistus-38076858.html> (05.04.2025)
- Görsel 2.** Hans Vredeman de Vries, Simyacı Laboratuvarı, 1609, İllüstrasyon, Heinrich Khunraht, Amphitheatrum Sapientiae Aeternae, Libraries Universty of Wisconsin-Madison, Wisconsin. <https://alkemiskaakademin.se/The%20Alchemical%20Room.pdf> (09.04.2025)
- Görsel 3.** Simyacı Laboratuvarı, detay.
- Görsel 4.** Abraxas, 1908, Chambers'ın Yirminci Yüzyıl İngilizce Sözlüğünden bir çizim. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Chambers_1908_Abraxas.png (11.04.2025)
- Görsel 5.** Pisagor Y'si, 1529, İllüstrasyon, Geoffroy Tory, Champfleury (Şampanya Çiçeği). Geoffroy Tory, Champfleury (Şampanya Çiçeği adlı eserinden), 1529.
- Görsel 6.** Dante Gabriel Rossetti, Tinsel Güzellik, 1866-1870, Tuval üzerine yağlıboya, 98.4 x 85cm, Lady Lever Art Gallery, Port Sunlight. <https://www.meisterdrucke.com.tr/fine-art-baski/Dante-Gabriel-Charles-Rossetti/681383/Sibylla-Palmifera.html> (25.04.2025)
- Görsel 7.** Dante Gabriel Rossetti, Tinsel Güzellik, detay.
- Görsel 8.** Birinci Derece İzleme Panosu, 1832, Ahşap üzerine yağlıboya, 51,5 x 34,5cm, İngiltere Bankası Locası No. 263, Londra. <https://in.pinterest.com/pin/1053560906581246430/> (01.05.2025)
- Görsel 9.** Kabalistik Sefirot Ağacı'nın bir görünümü. Dion Fortune, Mistik Kabala, İstanbul, Hermes Yayınları, 2010, s.4.
- Görsel 10.** Anonim, Sefirot Ağacı/Kabalistik Ağaç, yak.1625, Minyatür, Özel koleksiyon. <https://www.gettyimages.in/detail/news-photo/arbor-cabalistica-ca-1625-private-collection-artist-news-photo/600047287?adppopup=true> (03.05.2025)
- Görsel 11.** Hilma af Klint, Bilgi Ağacı No:5, 1915, Kâğıda suluboya, Guaj ve metalik boya, 45.8x 29.5cm, The Hilma af Klint Foundation, Stockholm. <https://www.arthistoryproject.com/artists/hilma-af-klint/tree-of-knowledge-no5/> (19.05.2025)

BAÇINI

SANAT DERGİSİ / ART JOURNAL

Görsel 12. Piet Mondrian, Evrim, 1911, Tuval üzerine yağlıboya, Orta Pano 87.5 x 183cm, yan panolar 85 x 178cm, Kunstmuseum, Den Haag. <https://www.posterlounge.com/p/743731.html> (21.05.2025)

Görsel 13. Piet Mondrian, Çarkıfelek Çiçeği, 1908, Kâğıt üzerine suluboya ve mürekkep, 72.5 x 47.5 cm Gemeentemuseum, Lahey. <https://www.wikiart.org/en/piet-mondrian/passionflower-1908> (22.05.2025)